

KONCEPTUALIZACIJA VASPITANJA I OBRAZOVANJA U PROCESU GLOBALIZACIJE

Sažetak: Vaspitanje je stalno u procesu transformacije. To je rezultiralo pojavom različitih razvojnih oblika vaspitanja: spontano, intencionalno, masovno i medijsko. Novi oblik vaspitanja nikada u potpunosti ne zamenjuje prethodni, naprotiv, svi oblici vaspitanja su uvek prisutni, međusobno se prepliću i uslovljavaju. Uvek je razvoj društva determinisao i razvoj vaspitanja. Svi razvojni oblici vaspitanja do sada više su bili društveno, a manje personalistički determinisani.

U fokusu ovog rada autor stavlja pitanje potrebe i mogućnosti nove konceptualizacije vaspitanja i obrazovanja u procesu globalizacije. Cilj globalizacije je međunarodno povezivanje. Razvoja takvog globalnog društva nema bez efikasnog vaspitanja i obrazovanja. Efikasno vaspitanje i obrazovanje ubrzava proces globalizacije i doprinosi razvoju učećeg društva.

Proces vaspitanja i obrazovanja mora se usmeriti na izgradnju društva koje uči i društva u kojem je znanje vrednost i resurs razvoja svih njegovih aspekata. Vrednost globalnog svetskog društva će biti prepoznata po tome koliko se smanjuju protivrečnosti između potreba za učenjem, radom i zajedničkim življenjem. Razvoju takvog društva doprinosi interkulturalno vaspitanje i obrazovanje.

Cljučne reči: razvojni oblici vaspitanja, vrste obrazovanja, konceptualizacija, interkulturalno vaspitanje i obrazovanje

1. Uvod

Globalni svetski procesi u različitim sferama života i rada izazivaju složene promene. Proces globalizacije treba prilagoditi društvu ali i svako društvo treba prilagoditi globalizaciji. Upravo u tim procesima prilagođavanja nastaju mnogobrojni problemi. Na sve te procese možemo gledati dvojako, pozitivno i negativno. Pozitivno je to što globalizacija predstavlja proces međunarodnog povezivanja i težnju za integracijom vrednosti koje se stvaraju u različitim društvima i kulturama. Negativno je to što se proces globalizacije, na neki način, odvija prema interesima najrazvijenih zemalja sveta i što mnoge zemlje na samom startu nemaju resurse da se samostalno i efikasno bore s nastalim problemima. Svetski globalni procesi nisu za-

---

¹ branemikanovic@gmail.com

obišli ni obrazovne institucije. Otuda se i na početku XXI veka na obrazovanje gleda kao na snažan generišući faktor i najvažniji resurs za rešavanje brojnih društvenih problema. Zato ne treba da nas čudi konstatacija da je celokupan školski sistem u krizi. Posebno su se na udaru tih globalnih procesa i promena našli univerziteti na našim prostorima koji u odnosu na svetski poznate univerzitete zauzimaju neslavna poslednja mesta. Izuzetak je Univerzitet u Beogradu.

Društvo je od svog nastanka stalno u procesu promena. Težnja ka globalizaciji postaje istinska potreba svakog društva, bez obzira na to da li je ono visoko, srednje ili slabo razvijeno. Uvek je društvo za svoj razvoj koristilo obrazovanje. Nažalost, u svim društvima obrazovanju se ne posvećuje potrebna pažnja. Svedoci smo da se često u naučnim, stručnim i političkim krugovima govori i piše o globalnim promenama i krizi obrazovanja. Pored toga što je društvo stalno u procesu razvoja, u stalnom razvoju je i vaspitanje. Svako novo i razvijenije društvo razvijalo je i novo vaspitanje. I ovde se potvrđuje da je društvo uvek bilo generator razvoja vaspitanja, umesto da je vaspitanje najvažniji generišući faktor razvoja društva.

U ovom radu ukratko ćemo se osvrnuti na razvojne oblike vaspitanja. U fokusu rada posebno se nalazi pitanje konceptualizacije vaspitanja i obrazovanja koje može efikasnije da odgovori izazovima globalizacije. Zbog toga ćemo se ukratko osvrnuti na sadržaje vaspitanja, oblike obrazovanja, društvo znanja i učeće društvo, te na interkulturalno vaspitanje i obrazovanje.

2. Mogućnost razvoja vaspitanja u budućnosti

Pitanje mogućnosti razvoja vaspitanja u budućnosti zavređuje posebnu pedagošku i društvenu pažnju. Smisao konceptualizacije vaspitanja i obrazovanja u budućnosti nalazi se u težnji čoveka XXI veka da lagodnije živi, uspešnije radi i efikasnije uči.

Gotovo u svim udžbenicima pedagogije možemo pronaći konstataciju da je osnovna karakteristika vaspitanja društveno-istorijska uslovljenost. Uvek su se društvene okolnosti odražavale na proces vaspitanja i obrazovanja. Sa razvojem društva razvijalo se i vaspitanje. U tom kontekstu Zlatko Pavlović (2011) u knjizi *Razvojni oblici vaspitanja* obrazlaže četiri razvojna oblika vaspitanja: spontano, namerno, masovno i medijsko vaspitanje. Autor tumači vaspitanje kao pojavu koja je pratilac ljudskih zajednica od kada one postoje. „Suština te pojave je prenošenje kulturnih tekovina sa jednih na druge pripadnike neke kulture što omogućava opstanak konkretne kulture“ (Pavlović, 2011: 10). Ovo shvatanje autora implicira nekoliko bitnih odrednica koje su važne za ovaj rad i pitanje konceptualizacije vaspitanja:

- vaspitanje stvara kulturu,
- kultura razvija vaspitanje i doprinosi opstanku društva,
- vaspitanje predstavlja transfer kulturnih vrednosti i
- cilj vaspitanja je društvo približno istih kulturnih vrednosti (integrisano društvo).

U ovim odrednicama, između ostalog, prepoznajemo karakteristike vaspitanja u procesima globalnih promena. Cilj vaspitanja uvek je bio da se postojeća kultura

sačuva kao autentično obeležje pojedinca i društva, ali i da se stvaraju nove kulturne vrednosti.

Svi razvojni oblici vaspitanja doprineli su razvoju društva, opštedruštvenih i civilizacijskih vrednosti i istovremeno su bili osnov za razvoj naprednijeg vaspitanja i naprednijeg društva. Pojava novih oblika vaspitanja nikad nije u potpunosti eliminisala prethodne oblike. Iako mnogi i danas osporavaju vrednost i uticaj vaspitanja, današnja društva od prethodnih društava, između ostalog, razlikuju se po dostignutom stepenu razvoja vaspitanja. U nerazvijenim zemljama još uvek imamo situaciju da veliki broj dece i mladih ostaje izvan uticaja vaspitno-obrazovnih institucija. Visok stepen nepismenog stanovništva ne živi samo u nerazvijenim već i u srednje razvijenim zemljama. Ni vaspitanje u najrazvijenijim društvima nema karakter isključivo jednog razvojnog oblika. Vaspitanje je „posao“ svih subjekata i mnogih činilaca. Mnogi od njih deluju spontano, namerno, masovno i putem medija, tako da je svaki čovek tokom života izložen uticaju različitih oblika vaspitanja.

Da li posle medijskog vaspitanja možemo očekivati novi razvojni oblik vaspitanja? Odgovor je da. Da li je današnje vaspitanje zaista medijsko? Da, ali samo u užem smislu. Vaspitanje kao najširi pedagoški proces obuhvata i obrazovanje. Onako kako stvari danas stoje u našim školama i na univerzitetima, ne možemo s potpunom sigurnošću tvrditi da se radi o medijskom obrazovanju. Tako i obrazovanje na daljinu, podržano putem medija, na našim prostorima još uvek ima simboličan značaj.

Razvoj vaspitanja u budućnosti je neminovnost i zato je bitno da se na vreme koncipiraju novi pravci njegovog razvoja. Taj razvoj ne zavisi samo od razvijenosti pedagoške nauke (pedagoške teleologije), već i od težnje celokupnog društva da se progresivnije menja u humanije i sigurnije društvo.

3. Uloga sadržaja u koncipiranju vaspitanja i obrazovanja

Nezaobilazno pitanje u koncipiranju vaspitanja i obrazovanja u procesu globalizacije je i pitanje sadržaja vaspitanja i obrazovanja. Prvobitno su u pedagogiji, pod uticajem psihologije, sadržaji vaspitanja i obrazovanja određivani prema psihostrukтури procesa učenja (kognitivno, psihomotorno i afektivno područje). Kasnije su se sadržaji proširivali i uvrštavali u različite grupe koje se u pedagoškoj nauci najčešće nazivaju komponentama vaspitanja. Tako u većini podjela komponenti vaspitanja u pedagoškoj literaturi nalazimo da su to: intelektualno, moralno, radno, fizičko i estetsko vaspitanje. Pored ovih komponenti, u novije vreme se i emocionalno vaspitanje uvrštava u osnovne komponente vaspitanja. Na slici 1 vidimo da se radi o šest komponenti vaspitanja. Sasvim je logično postaviti pitanje: Da li tih šest komponenti vaspitanja (osnovnih područja) obuhvata sve sadržaje koji su potrebni čoveku za život, rad i učenje u XXI veku?

Osim osnovnih područja, u današnjem društvu na značaju dobijaju i mnoga druga područja vaspitanja. Nova konceptualizacija vaspitanja mora početi od toga da savremeni čovek ima potrebu za različitim područjima vaspitanja. Celovit razvoj i vaspitanje ličnosti ne mogu se ostvariti bez uspostavljanja komplementarnog odnosa

između različitih sadržaja vaspitanja i obrazovanja. Savremeno vaspitanje i obrazovanje, pre svega, prepoznajemo po težnji za emancipacijom vaspitanika, što se ne može ostvariti bez uvažavanja njegovih potreba i interesovanja.

Slika 1. Sadržaji vaspitanja

Sjedinjavanjem osnovnih i ostalih područja vaspitanja otvara se potreba i mogućnost za interdisciplinarnim pristupom. Takav pristup je moguće ostvariti na osnovu međupredmetnog povezivanja i na osnovu preciznijeg definisanja vaspitno-obrazovnih ciljeva međupredmetnih tema. Interdisciplinarni pristup u vaspitanju i obrazovanju može se razvijati na osnovu integrisanih sadržaja. Veći stepen integrisanosti omogućuje lakši razvoj opštih kompetencija za poznavanje vlastite kulture i vrednosti suživota, rada i učenja s drugima.

Integrisani sadržaji neizostavno otvaraju pitanje kvaliteta školskih udžbenika. Zbog toga udžbenik ne treba da prihvatimo samo kao zbirku osnovnih znanja u određenom predmetnom području, već i kao zbirku strategija, metoda i postupaka poučavanja i (samo)učenja. Savremeni udžbenik treba da bude u funkciji usvajanja različitih znanja: činjeničnog, konceptualnog, proceduralnog i metakognitivnog. Zbog svega toga posebnu pažnju treba posvetiti sadržajima intelektualnog vaspitanja. Potrebno je izabrati samo najbitnije sadržaje, na osnovu kojih se može usvojiti kvalitetno znanje. U pogledu sadržaja intelektualnog vaspitanja, poželjno je:

1. izvršiti selekciju sadržaja – sadržaje predstaviti putem kompleksnih problema,
2. birati sadržaje koji omogućavaju povezivanje teorijskih znanja sa praktičnom delatnošću,
3. predstaviti sadržaje po modelu uzročno-posledičnih veza i odnosa,
4. da sadržaji omogućue svestrani razvoj ličnosti (raznolikost sadržaja).

Sve je to potrebno zbog toga što su čoveku današnjice na raspolaganju čitavi sistemi znanja koji se ne mogu usvojiti samo za vreme formalnog obrazovanja. Sasvim je izvesno da će čovek XXI veka morati učiti ceo život kako bi razvijao opšte i profesionalne kompetencije, bez kojih neće biti uspešan i efikasan u društvu u kojem se ceni znanje.

Sadržaji vaspitanja i obrazovanja uvek su uzimani kao polazna osnova za razvoj novih koncepcija vaspitanja i obrazovanja. I u budućnosti se neće moći pristupiti novim konceptualizacijama vaspitanja i obrazovanja bez kritičkog i selektivnog pristupa izboru sadržaja.

4. Oblici obrazovanja i konceptualizacija vaspitanja

Proces vaspitanja u širem smislu obuhvata i proces obrazovanja. Promene u procesu obrazovanja zahtevaju i izazivaju promene u vaspitanju. Sistem obrazovanja permanentno se menja, unapređuju se različite forme obrazovanja. Na sve to treba dodati probleme komercijalizacije obrazovanja i hiperprodukcije kadrova koji nisu potrebni tržištu rada. Sve to doprinosi tome da se pojedinci moraju doškolavati, a neretko i menjati zanimanje.

Obrazovanje definišemo kao proces usvajanja znanja, veština i navika. To je pedagoški i didaktički osmišljen proces, manje ili više sistemski organizovano poučavanje i (samo)učenje kojim pojedinac usvaja opšta i posebna znanja o svetu koji ga okružuje, razvija intelektualne sposobnosti, socijalna i praktična umeća i navike, oblikujući tako vlastiti pogled na svet. Postoje različiti kriterijumi klasifikacije obrazovanja. Moguće je govoriti o opštem, stručnom, političkom, specijalističkom, klasičnom, humanističkom, ekonomskom, prirodno-naučnom i o drugim vrstama obrazovanja.

Celokupno obrazovanje obuhvata tri međusobno povezana oblika: formalno, neformalno i informalno obrazovanje. Ovi termini prvi put su se počeli koristiti polovinom prošlog veka, dok su u pedagoškoj nauci široko prihvaćeni krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina. Formalno, neformalno i informalno obrazovanje međusobno se prepliću, nadopunjavaju i uslovljavaju. Za vreme školovanja ne odvija se samo formalno obrazovanje već se uporedo s njim može odvijati neformalno i informalno obrazovanje.

Formalno obrazovanje uglavnom obuhvata oblike obrazovanja u školskim institucijama i ono je propisano nastavnim planovima i programima. Takvo obrazovanje ima instrumentalno značenje. Školske institucije utvrđuju metode, modele, oblike nastave i evaluacije. U formalnom obrazovanju znanja se usvajaju postepeno. Ovo obrazovanje uključuje sistem opšteg, stručnog i visokoškolskog obrazovanja, pa sve do nivoa poslediplomskih studija. Formalno obrazovanje nije ništa drugo nego proces školovanja. Uporedo sa formalnim razvijalo se i *neformalno obrazovanje*. To je organizovana društvena delatnost kojom se zadovoljavaju dopunske, dodatne ili alternativne potrebe pojedinca za učenjem. Neformalno obrazovanje postaje sve više rasprostranjeno i predstavlja realnu perspektivu obrazovanja u budućnosti. Nefor-

malno obrazovanje može se ostvariti kroz aktivnosti kao što su: kursevi specifičnih veština, praktičnih poslovnih znanja i ličnog usavršavanja. Neformalno obrazovanje možemo shvatiti kao dopunu formalnom obrazovanju, ono može, ali ne mora biti povezano sa sistemom formalnog obrazovanja. To je svesno i organizovano obrazovanje, učenje i osposobljavanje. Neformalno obrazovanje se uglavnom ostvaruje na konkretnijim i u praksi primenjivim programima. Uključivanje pojedinaca u neformalno obrazovanje zavisi od sklonosti, iskustava i interesovanja. Neformalno obrazovanje treba prihvatiti kao obrazovnu strategiju u *društvu znanja i učećem društvu*.

Informalno obrazovanje se odvija pre formalnog, ono je njegov pratilac i može se odvijati tokom celog života. Informalno obrazovanje traje najduže kao što je i najduže obrazovanje odraslih. Ono često ima kompenzacijsku funkciju. To obrazovanje obuhvata sve aktivnosti koje pojedinac koristi u svrhu obrazovanja.

Proces obrazovanja mora biti jedinstven proces, bez obzira na to da li je dominantnije formalno, neformalno ili informalno obrazovanje. Otuda svaka podela između formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja je uslovna. „Distinkcija oblika obrazovanja na formalno, neformalno i informalno u velikoj meri je administrativna, jer ljudi poučavaju i organizuju vaspitno-obrazovne aktivnosti kao deo njihovog svakodnevnog iskustva“ (Milutinović, 2003: 398). Bilo bi sasvim pogrešno tumačiti da sva tri oblika imaju jednak udeo u procesu obrazovanja.

Zbog svega navedenog, prilikom konceptualizacije vaspitanja u procesu globalizacije ne smemo izostaviti ni pitanje konceptualizacije procesa obrazovanja. Danas svakom subjektu obrazovanja, bez obzira na to da li je reč o učeniku osnovne škole, učeniku srednje škole ili studentu, moramo jasno staviti do znanja da će „morati“ učiti ceo život kako bi postao kompetentan za život sa drugim ljudima, za profesionalno radno angažovanje i za novo učenje. Nema takvog efikasnog sistema formalnog obrazovanja po čijem završetku nije potrebno novo učenje, stručno i profesionalno usavršavanje. Otuda će učenje uz rad, permanentno učenje, samousmeravajuće učenje imati sve veći pedagoški i društveni značaj. Zbog toga je potrebno postepeno napuštati tradicionalistički pristup institucionalnom obrazovanju, te da se proces usvajanja znanja zameni procesom efikasnog učenja o tome kako se uči. Za vreme obrazovanja u formalnim institucijama deca i mladi uglavnom uče po unapred određenim konceptima. Otuda se sistematičnost i organizovanost, kao karakteristika vaspitanja i obrazovanja, više odnosi na strukturu i proces a manje na sadržaje vaspitanja i obrazovanja.

5. Društvo znanja i/ili učeće društvo

Pojmovnom određenju *društva znanja* pristupaju filozofi, sociolozi, psiholozi i pedagozi sa različitih polazišta. Da li je naše društvo društvo znanja ili učeće društvo? Na ovo, pomalo filozofsko pitanje, nije uopšte jednostavno dati precizan odgovor. Mogu li vaspitne i obrazovne institucije biti bolje od društva?

O razvoju društva znanja, s istorijskog aspekta, moguće je govoriti o periodu većem od jednog veka. I pored toga, termin *društvo znanja* nije precizno određen.

Tako na primer *Pedagoška enciklopedija* iz 1989. i *Pedagoški leksikon* iz 1996. godine ne sadrže termin *društvo znanja*. O društvu znanja više se piše u okviru sociologije, ekonomije i drugih nauka, nego u okviru pedagoške nauke. Krajem prošlog i početkom ovog veka društvo znanja se kao termin sve više koristi i u pedagoškoj nauci. Često je u upotrebi i termin *učeće društvo*.

U pedagoškom smislu je izuzetno pozitivno što svako društvo teži ka društvu znanja, ali to ne može biti mehanički transfer postojećeg društva u novo i bolje društvo. Celokupni civilizacijski tokovi društva svedoče da je društvo u permanentnom procesu razvoja. Nema sumnje da su vaspitanje i obrazovanje u tom procesu razvoja društva bili, jesu i dalje će biti snažni generišući faktori. Otuda škola kao najmasovnija i najorganizovanija vaspitno-obrazovna institucija ima izuzetno značajno mesto u društvu znanja. Vaspitno-obrazovne institucije, posebno škole i univerziteti su pokretači razvoja društva znanja. Škola je, jednim delom, kriterijum nivoa i vrednosti kojim se odlikuje društvo znanja.

U većem broju relevantnih pedagoških radova ukazuje se na vezu obrazovanja i društva. Zahvaljujući razvoju obrazovanja, nauke i tehnologije menjali su se i pojedinac i društvo. Danas je taj razvoj prepoznatljiv kao neprekidan proces. Zato vaspitno-obrazovne institucije imaju sve veću ulogu da pojedincima omoguće lakše uključivanje u dinamične tokove društva znanja. Oblici formalnog školskog obrazovanja stalno se menjaju i usvaršavaju i pojedinac je danas sve češće u prilici da se neformalno i informalno obrazuje. To je takođe jedan od pokazatelja razvoja društva znanja. U takvom društvu nije ni bitno da li postoje stroge granice između različitih oblika obrazovanja, koliko je bitno da pojedinac u što većem stepenu ovlada najnovijim naučno-tehničkim i tehnološkim dostignućima.

Tragajući za značenjem termina *društvo znanja*, mogu nam poslužiti i razvojni oblici vaspitanja. Od spontanog, preko intencijskog i masovnog vaspitanja, u današnjem društvu primat imaju mediji. Njihovo korišćenje karakteristično je za informatičko društvo koje je nastalo poslije industrijskog društva. Društvo znanja praktično proizilazi iz informatičkog društva. Često se informatičko društvo i društvo znanja koriste kao sinonimi, što je pogrešno. U informatičkom društvu akcenat se stavlja na informacijsko-komunikacijske tehnologije, dok su ljudska znanja, stručnost i kompetentnost najvažniji resursi razvoja društva znanja. Postavimo jedno sasvim logično pitanje: Da li je naše društvo prepoznatljivo po znanju, stručnim i kompetentnim pojedincima? Odgovor je logičan – nije. Zbog toga, za uslove globalnih promena na našim prostorima bolje je koristiti odrednicu *učeće društvo*. Takvo društvo teži ka razvoju društva znanja, što predstavlja složen i dugotrajan proces (Микановић, 2012).

Termine *društvo znanja* i *učeće društvo* lakše je objasniti nego precizno definisati. Današnje društvo razlikuje se od društva u prošlosti. Učeće društvo sve svoje resurse treba da usmeri na usvajanje potrebnih i upotrebljivih znanja, na profesionalni i stručni razvoj i na osposobljavanje pojedinaca za nove uloge u učenju, životu i radu. I učeće društvo zahteva novu konceptualizaciju vaspitanja, posebno kroz uspostavljanje novih relacija između formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja i, posebno, kroz osposobljavanje pojedinaca za samousmereno učenje.

6. Interkulturalno vaspitanje i obrazovanje

Poslednjih nekoliko godina u pedagoškoj nauci, naučnim skupovima, stručnim i naučnim radovima, često se piše i govori o interkulturalnom vaspitanju i obrazovanju. Takvo vaspitanje i obrazovanje nije moguće shvatiti bez određivanja značenja korena reči interkulturalizam. U korenu ove reči nalazi se samorazumljiv termin kultura. U stručnoj i naučnoj literaturi danas je moguće pronaći trocifren broj definicija kulture. Kultura predstavlja sve ono što je čovek stvorio, razvio i usavršio. Za ovaj rad je bitno to što možemo govoriti o kulturi jednog društva, jer članovi jednog društva svoju kulturu prepoznaju po svim vrednostima po kojima se oni razlikuju od pripadnika drugog društva. Umesto definisanja kulture opredeljujemo se za termin *kulturan*, jer ishod interkulturalnog obrazovanja treba da bude kulturan čovek. „Kulturan (lat. *cultura*), odnegovan, obrađen, obdelan, razvijen, usavršen, oplemenjen, koji ima stručno i, naročito, opšte obrazovanje, načitan“ (Byjaklija, 2004: 469). Bez kulturnog pojedinca nema interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja, jer je to proces u kojem svako od nas treba da upozna sebe i vlastitu kulturu i da se osposobi za upoznavanje kulture drugih.

Interkulturalnost predstavlja odnos koji postoji između različitih kultura. Ključna je reč odnos, a podrazumeva se uspostavljanje interakcije između pripadnika različitih kultura. Osim termina interkulturalizam, za ovaj rad je bitan i termin multikulturalizam. Tim terminom označava se da na istom području postoji više različitih kultura. Postojanje multikulturalnosti ne znači da između njih postoji i interkulturalnost. Primer za to je stanje u pojedinim osnovnim školama Republike Srpske, gde pripadnici bošnjačkog naroda ne žele da im deca pohađaju nastavu na srpskom jeziku. Stručnjaci su utvrdili da između hrvatskog, bošnjačkog i srpskog jezika ne postoji više od pet posto razlika. Očito da se opet radi o uplivu politike u vaspitanje a ne o izvornoj politici vaspitanja.

Interkulturalno vaspitanje i obrazovanje može olakšati globalne procese, jer ono pre svega doprinosi razvoju interkulturalno kompetentnih pojedinaca. Stoga cilj interkulturalizma u procesu obrazovanja i vaspitanja treba da bude: sučeljavanje različitih kultura, razvoj komunikacije o vrednostima različitih kultura, međusobno upoznavanje i vrednovanje pojedinaca iz različitih kultura, transfer vrednosti i modela učenja, života i rada iz jedne u druge kulture i stvaranje novog ozračja moralnog ponašanja i delovanja.

Interkulturalno vaspitanje i obrazovanje danas su potrebni jer su gotovo sva svetska društva multikulturalna. Osim toga, proces globalizacije doprinosi razvoju težnje svakog društva za integraciju u bolje, efikasnije, humanije i sigurnije društvo. Takav primer predstavlja težnja evropskih zemalja za članstvom u Evropskoj uniji. Brojni razlozi doprinose razvoju multikulturalnosti, a među njima najsnažnije utiču: religija, status nacionalnih manjina, migracije stanovništva zbog životnih, poslovnih i obrazovnih potreba i sl. Antonio Peroti (Antonio Perotti, 1995) ukazuje na obeležja multikulturalnog društva u Evropi, između kojih izdvajamo najvažnija:

- pluralizam doprinosa koje druge kulture i civilizacije donose evropskim kulturama,

- raspad i globalizacija kulture koja je izazvana novim tehnologijama u području komunikacija i informacija,
- jezički i etnokulturalni pluralizam koji je nusproizvod istorije izgradnje država u Evropi,
- raširenost stanovništva s kulturnom posebnošću (npr. Romi),
- regionalni pluralizam,
- kulturni pluralizam – nastao je spajanjem različitih zajednica kroz trajno naseljavanje političkih i ekonomskih migranata,
- doprinos drugih kultura i civilizacija nacionalnom kulturnom nasleđu evropskih zemalja,
- ostaci kulture iz perioda kolonizacije.

Interkulturalno vaspitanje i obrazovanje treba da se temelji na integraciji vrednosti koje su nastale u različitim kulturama. „Interkulturalno obrazovanje teži da prevaziđe pasivnu koegzistenciju i ostvari razvijen i održiv način zajedničkog života u multikulturalnom društvu. To se čini kroz izgradnju razumevanja, uzajamnog poštovanja i dijaloga među grupama različitih kultura, te kroz obezbeđivanje jednakih mogućnosti i borbu protiv diskriminacije“ (Mrše, Petrović, Gošović, Jerotijević, 2007: 5). Iako se još uvek dovoljno ne prave razlike između interkulturalnog vaspitanja i interkulturalnog obrazovanja, one postoje. Interkulturalno obrazovanje nije moguće ostvariti bez interkulturalnog vaspitanja. Otuda je interkulturalno vaspitanje preduslov interkulturalnom obrazovanju. Stoga interkulturalno vaspitanje treba da predstavlja težnju da se, pre svega, razvije tolerancija prema različitostima drugih, pa tek onda treba omogućiti kritičko prihvatanje tuđih i samokritičko izražavanje vlastitih obeležja. Interkulturalno obrazovanje može se provoditi u zajednici kojoj je interkulturalno vaspitanje autentično obeležje. Ako pođemo od činjenice da se Evropa za interkulturalizam počela interesovati još sedamdesetih godina prošlog veka, postaje nam sasvim jasno gde je Evropa danas i šta nas još sve čeka na putu razvoja i uspostavljanja, pre svega, interkulturalnog karaktera društva pa tek onda interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja.

U okviru pedagoške i drugih nauka još uvek se više radi o konceptualizaciji i isticanju značaja interkulturalog vaspitanja i obrazovanja, nego što se u praksi stvarno koriste i osećaju njegove vrednosti. Neki bi rekli da smo mi oduvek bili multikulturalno društvo. To je tačno, ali ne treba zaboraviti da se na našim prostorima krajem devedesetih godina prošlog veka desio strašan građanski rat, čije se posledice osećaju i danas. Za kratko vreme su uništene vrednosti koje su prethodne generacije stvarale decenijama.

Na interkulturalno vaspitanje i obrazovanje treba gledati i kao na mogućnost pedagoški efikasnijeg razvoja i vaspitanja ličnosti. To je moguće ostvariti, jer se takvo obrazovanje bazira na interkulturalnom učenju. Takvo učenje bavi se različitostima i pluralizmom i omogućava da se pojava sagleda u svojoj kompleksnosti. Interkulturalno obrazovanje ne treba „vezati“ ni za kakve unapred određene koncepte. Zahvaljujući otvorenim pitanjima, analizi pojava i mogućnosti njihove promene, ključno obeležje interkulturalnog obrazovanja mora biti otvorenost.

Pedagogija treba da ima posebnu ulogu u uspostavljanju interkulturalnog društva. Konceptualizacija interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja nije jednostavan proces. Taj proces otvara mnoga druga pitanja bez kojih nije moguće u praksi ostvariti interkulturalno vaspitanje i obrazovanje. Posebno je bitno da se obezbedi interkulturalna kompetentnost nastavnika. Ona podrazumeva uspostavljanje zadovoljavajuće interakcije i komunikacije s osobama druge kulture, te usvajanje interkulturalnih stavova, znanja i veština. „Sve to utiče na bolje razumevanje i poštovanje različitih kultura i usvajanje delotvornog ponašanja u drugim kulturama čime se postiže bolja interkulturalna osetljivost“ (Jevtić i Mikanović, 2012: 130). Tu kompetentnost nastavnika odlikuju:

- samosvest o čoveku kao kulturnom biću,
- svest o uticaju kulture kojoj pripadamo na naša uverenja i stavove,
- sposobnost da interaktivno sa drugim subjektima uklanjamo prepreke koje utiču na interkulturalno ponašanje i delovanje i
- osposobljenost da se istražuju različite procene, stavovi i pristupi rešavanju problema u interkulturalnom vaspitanju i obrazovanju.

Postojeći nastavni planovi i programi nisu adekvatni za interkulturalno vaspitanje i obrazovanje. Zbog toga je prvenstveno neophodno pristupiti „interkulturalnoj“ reformi školskih kurikuluma koji pored cilja interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja treba da obuhvate multikulturalne sadržaje i određene obrazovne standarde, koji su garancija ostvarivanja pedagoških efekata u procesu interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja. „Multikulturalni nastavni sadržaji podrazumevaju i stvaranje uslova u kojima bi se učenicima pružila prilika da učestvuju u vannastavnim i dodatnim aktivnostima koje razvijaju znanje, veštine i stavove za povećanje školskog postignuća i podsticanje pozitivnih multikulturalnih odnosa“ (Зуковић и Милутиновић, 2008: 534).

Postojeća škola mora doživeti interkulturalni preobražaj ako želi biti ključni subjekt interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja. Nije jednostavno ostvariti transformaciju škole, jer su izražene različitosti u kulturama. „Obrazovanje za različitost, a samim tim i škola kao ključni nosilac ovakve aktivnosti, predstavlja stratešku odrednicu razvoja multikulturalnog društva“ (Isto, 2008: 532).

Još je bitno da se između ključnih subjekata vaspitanja i obrazovanja odvija interkulturalna komunikacija. Unapređivanje takve komunikacije nije moguće bez uklanjanja određenih barijera. U vezi s tim, Snježana Mrše, Danijela Petrović, Radmila Gošović i Milena Jerotijević (2007, prema Barna, 1998) navode sledeće barijere: pretpostavka o sličnostima, korišćenje različitih jezika i stilova komunikacije, pogrešne interpretacije neverbalnih poruka, pretpostavke i stereotipi, tendencije da vrednujemo i anksioznost.

Interkulturalno vaspitanje i obrazovanje treba da odlikuje razumevanje i tolerancija prema drugima, kao i poistovećivanje s njima. Sve to lakše mogu ostvariti pojedinci sa razvijenom sposobnošću za empatiju. Vaspitanje za humanost, toleranciju i solidarnost podrazumeva i osposobljenost za osetljivost na društvenu marginalizaciju i ekskluziju. Interkulturalno vaspitanje i obrazovanje treba usmeriti na prihvatanje i poštovanje različitosti, na iskazivanje spremnosti prihvatanja vrednosti

drugih kultura, na vaspitanje interkulturalne osetljivosti, svesti o sebi, drugima i o interkulturalnom društvu.

Interkulturalno vaspitanje promovira interkulturalno obrazovanje i učenje. Bitne su sledeće karakteristike učenja u interkulturalnom procesu vaspitanja i obrazovanja:

- učenje je kompleksno i raznoliko (uključuje veštine, znanje, verovanje, vrednosti, pristupe, saznanja i navike);
- učenje je individualna, a poželjnije je da bude grupna aktivnost;
- učenje je i proces i rezultat, učenje može biti i uzrok i posledica promena u interkulturalnom vaspitanju i obrazovanju i
- interkulturalno učenje mora imati etičku dimenziju.

Potreba za novom konceptualizacijom vaspitanja i obrazovanja je potreba globalnog društva, ali i svakog pojedinca. Globalni procesi nisu garancija uspeha za sve koji su tim procesom obuhvaćeni. Zbog toga se obrazovanje mora neprekidno usavršavati. Dosadašnji uočeni nedostaci u razvoju obrazovanja „ukazuju na potrebu da se preispita nametnuti koncept razvoja obrazovanja i da se razvije nova koncepcija koja će uvažavati razloge za kritiku postojećih reformi, nego i izazove promena u drugim oblastima i kompleksno sagledane potrebe u savremenom društvu“ (Ивановић, 2010: 259). Sve to mogu subjekti koji su razvili interkulturalnu kompetenciju. Ona obuhvata mogućnost uspostavljanja efikasne interakcije i komunikacije s pripadnicima drugih kultura. Interkulturalno vaspitanje, obrazovanje i učenje mogu promovirati samo interkulturalno kompetentni nastavnici. Takvi nastavnici mogu pomoći učenicima i njihovim roditeljima da usvoje modele delotvornog ponašanja u drugim kulturama. Interkulturalne kompetencije nastavnika treba da obuhvati takvo pedagoško vođenje koje omogućava svim učenicima da razviju samopoštovanje, pozitivnu sliku o sebi, što je jedan od preduslova uspeha u multikulturalnom razredu. Zato je poželjno da svaki nastavnik u multikulturalnom razredu:

1. kreira takvu učenikovu samoprocenu na osnovu koje mogu nastati pozitivna iskustva;
2. inicira pedagoške situacije (uslove) za samopoimanje svakog učenika u razredu;
3. osigura podsticajnu pedagošku klimu za obrazovna postignuća i socijalne odnose;
4. podstiče saradničke odnose (kooperaciju) u razredu bez obzira na etničke i kulturne granice;
5. podstiče osećaje i stavove međusobnog poštovanja, razumevanja, oslobođanja od predrasuda zalažući se za ljudsko dostojanstvo;
6. bude zainteresovan za dobrobit svakog učenika bez obzira na njegovo etničko poreklo;
7. bude pravedan, konzistentan i otvoren, te da se istinski jednako odnosi prema svim učenicima (Šurbek, 2013, prema: Roux, 2001).

Samo šire konceptualizovano interkulturalno vaspitanje i obrazovanje može prevazići različite forme nejednakosti koje postoje i između kultura pojedinaca i

nejednakosti koje su posebno izražene između etničkih kultura. Zbog toga sve subjekte vaspitanja i sve raspoložive resurse treba usmeriti na promene. Koncipiranje interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja podrazumeva transformaciju celokupne kulture škole. Ta transformacija se ne može ostvariti bez šire društvene podrške. Interkulturalnost jednog društva predstavlja bogatstvo različitosti i generišući faktor razvoja i vaspitanja ličnosti.

7. Zaključni osvrt

Globalni svetski procesi zahtevaju korenite promene u sistemu vaspitanja i obrazovanja. Zbog toga je potrebno koncipirati nove oblike vaspitanja i obrazovanja koji će omogućiti veći uspeh i bolji kvalitet u životu, radu i učenju svakog pojedinca. Potrebno je integrisati različite kulture i interkulturalnost prihvatiti kao vrednost i u društvu i u vaspitno-obrazovnim institucijama.

Interkulturalno vaspitanje i obrazovanje može razvijati interkulturalna škola i interkulturalno kompetentni nastavnici. Zbog toga savremene vaspitno-obrazovne institucije, poznate kao mesto gde se učenici upoznaju sa već poznatim, treba da postanu mesto razvoja, istraživanja, preobražaja i mesto zajedničkog života i učenja interkulturalno kompetentnih subjekata vaspitanja. Interkulturalni pristup prvo mora biti vidljiv u sadržajima nekih nastavnih predmeta (istorija, geografija, jezik, književnost i umetnost).

Celokupno vaspitanje i obrazovanje treba staviti u funkciju razvoja interkulturalnog društva. Interkulturalno vaspitanje i obrazovanje je imperativ savremene škole XXI veka. Pedagogija ne treba i ne može sama da bude odgovorna za koncipiranje interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja. Pre svega, to mora biti težnja celokupnog društva, kako globalnog, tako i onog na nivou jedne države, pa i lokalne zajednice.

Konceptualizacija interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja podrazumeva istovremenu promenu tradicionalnih pedagoških strategija i razvoj partnerskih odnosa između ključnih subjekata vaspitanja, te emancipaciju ličnosti vaspitanika koja prihvata različitost i koja je kompetentna za komunikaciju sa pripadnicima drugih kultura, kao i upuštanje u izazove da se nove strategije u vaspitanju i obrazovanju češće primenjuju.

Literatura

- Hentig, H. (1997). *Humana škola (škola mišljenja na nov način)*. Zagreb: Educa.
- Ивановић, С. (2011). Глобалне промене и криза образовања. *Daroviti u procesu globalizacije* 16, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“, 253–260.
- Jevtić, B. i Mikanović, B. (2012). Interkulturalnost u očima nastavnika – problemi i perspektive. *Pedagogija i kultura*, knjiga 3. Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo, 129–140.
- Кнежевић, М. (2011). Образовање и васпитање у процесу глобализације. *Daroviti u procesu globalizacije* 16, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“, 329–336.

- Milutinović, J. (2008). Ideje o društvu znanja i cjeloživotnom učenju. *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj*. Sveučilište u Rijeci, 37–42.
- Микановић, Б. (2012). Савремена школа у друштву знања. У зборнику: *Друштво знања и личност: путеви и странпутице (де)хуманизације*. Бања Лука: Филозофски факултет, 111–126.
- Mrše, S., Petrović, D., Gošović, R. i Jerotijević, M. (2007). *Interkulturalno obrazovanje i razumevanje*. Beograd: Grupa Most.
- Pavlović, Z. (2012). *Razvojni oblici vaspitanja*. Pale: Filozofski fakultet.
- Perotti, A. (1995). *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa.
- Šurbek, B. (2013). Interkulturalne kompetencije učitelja. *Pedagogija i kultura*, svezak 3. Zagreb; Hrvatsko pedagoško društvo.
- Видаковић, М. (2011). Образовање као фактор припремања младих за живот и рад у савременом друштву. *Daroviti u procesu globalizacije* 16, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“, 648–665.
- Зуковић, С. и Милутиновић, Ј. (2008). Школа у духу новог времена: образовање за различитост. *Настава и васпитање* 4. Београд: Педагошко друштво Србије, 530–538.

Brane Mikanović

CONCEPTUALIZATION EDUCATION IN THE GLOBALIZATION PROCESS

Summary: Education is a continuous process of transformation. This resulted in the appearance of various developmental stages of education: spontaneous, intentional, and mass media. A new form of education does not completely replace the previous one, on the contrary, what's more, all forms of education are always present, are interrelated and condition. Always has determined the development of society and the development of education. All forms of developmental education so far were more social and less personalistic determined.

The focus of this paper, the author puts the question of the necessity and possibility of a new conceptualization of education in the globalization process. The goal of globalization is the international connection. Development of such a global society, there is no effective education. Effective education is accelerating the globalization process and contributes to the development of a learning society.

The process of education must focus on building a learning society and the society in which knowledge of the value and resource development of all its aspects. The value of the global world society will be recognized by how to reduce discrepancies between the needs for study, work and live together. Development of a society contributes to intercultural education.